

Сања ШУБАРИЋ*

НЕПОСТОЈАНО *a* У СПИСИМА ЦРНОГОРСКОГ СЕНАТА

Апстракт: У раду представљамо специфичности које се тичу непостојаног *a* у документима Црногорског сената, централног управног и судског органа у Црној Гори од 1831. до 1879. Објективне околности ограничиле су анализу на списе настале у периоду 1860–1879. Забиљежену разноликост облика, примарно условљену великим бројем кореспондената, поредимо са изразом старијих црногорских писаца и савременом језичком нормом.

Кључне ријечи: документа Црногорског сената, непостојано *a*, рефлекс полугласника, црногорски говори, црногорски писци XVIII и XIX вијека, савремена језичка норма

Широм анализом утврдили смо да се функционалност језичког израза докумената Црногорског сената¹ испољава на свим нивоима, осим на фонетском, а да је различита дијалекатска припадност кореспондената најупечатљивија управо на фонетском плану. Овом приликом представљамо специфичности које се тичу непостојаног *a*.

Различита судбина некадашњих полугласника „у отвореном и затвореном слогу, односно у слабом и јаком положају”², условила је

---

* Доц. др Сања Шубарић, Универзитет Црне Горе, Филозофски факултет, Никшић

¹ Списе Сената као грађу која је била предмет шире језичке анализе представили смо и пописали (попис 740 аутографа) у: *О облицима аорисџа и имџерфекџа у рукојисима Црнојорској сенатџа*, Гласник Одјелјења умјетности, 28, ЦАНУ, Подгорица, 2010, 69–85.

² Стевановић 1981, стр. 144.

појаву да се поједини облици одређених категорија ријечи јављају с непостојаним *a*, које изостаје из других облика истих ријечи.

1. Пратећи употребу овог гласа у облицима промјенљивих ријечи, нисмо уочили битнија одступања у односу на стање утврђено у изразу старијих црногорских писаца и стање које имамо у савременом књижевном језику.

Присуство овога вокала у именичким облицима најприје илуструјемо примјерима номинатива једнине и генитива множине именица мушког рода:

- *Образацъ* Д2, Д3, *новацъ* Д51, *Судац* Д128, *емацъ* Д131, *крадљивац* Д230, *ѿрошѿац* Д230, *Приморац* Д371, Д575, *ѿисац* Д407, *Синовац* Д428, *Зајмодавац* Д433, *сѿранац* Д457, *ѿрѿовац* Д311, Д460, Д731, *Књиѿовезац* Д463, *синовац* Д469, *ѿродавац* Д513, *добровољац* Д537, *новац* Д671;

- *Црноѿораца* Д10, *новаца* Д29, Д30, Д47, Д173, Д176, Д204, Д206, Д309, Д312, Д353, Д354, Д367, Д375, Д376, Д383, Д391, Д517, Д575, Д662, двадесет *франака* Д164, *ѿродѿвацаѿ* Д164, *Кобилѿеваца* Д339, *злочинаца* Д361, Д468, *сасѿанака* Д596, *ѿловаца* Д614, *сѿранаца* Д622, *сѿараца* Д643, Д726, *зликоваца* Д715.

Облик генитива множине именица женског рода на *-a* чија се основа завршава групом сугласника риједак је у списима Сената, али издвојени примјери, иако малобројни, указују на уобичајену егзистенцију непостојаног *a* и у овој граматичкој категорији: *сесѿара* Д135, *земаља* Д175, Д549, *ѿочака* Д256, *оваца* Д230, *ѿиѿала*³ Д412, Д710, *цркава* Д466, *ѿушака* Д629, Д630, Д676, *жрѿава* Д652. Ипак, уочавају се извјесне недосљедности код именица страног поријекла: 50 велики *Куѿерѿа* Д187, 200 велики *куѿерѿа* Д293, добрих *куверѿах* Д574, али и: иљаду *фунаѿа* Д256, као и: четири иљаде *форинѿа* Д256. Поводом два посљедња примјера из истог документа издвојили смо и облик *двадесетѿ франака*: претпоставили смо да је облик *фунаѿа* аналошки настао према облику *франака*, а аналогичном према тим облицима и облик *чейѿири иљаде форинѿа*; касни-

³ *ѿиѿала* — кријеп, према лат. *tegula* (Липовац-Радуловић 1997, стр. 303); данас уобичајено *ѿиѿла* према њем. *Ziegel* од лат. *tegula* са генитивом множине *ѿиѿала* и *ѿиѿли* (Клајн и Шипка 2007, стр. 1438); ипак, да позиција непостојаног *a* у именицама женског рода на *-a* и основинским завршетком на групу сугласника није досљедно прописана ни савременом литературом, свједочи податак да И. Клајн у *Речнику језичких недоумица* уз именицу *ѿиѿла* као генитив множине наводи само облик *ѿиѿала* (стр. 24).

је понављање примјера 15. *фунаџа* Д276, навело нас је на мисао о ипак широј аналогiji – према генитиву множине страних именица мушког рода у коме се консонантска група *-нџ* разбијала вокалом *a*, или пак према оним именицама женског рода у чијем генитиву множине уобичајено егзистира непостојано *a*; међутим, обје претпоставке поколебао је примјер који је услиједио: *од једној форинџа у средру за сваки фунаџ* Д363 – обликом мушког рода *фунаџ* (који не познаје савремени књижевни језик⁴) може се оправдати непостојано *a* у генитивном облику *фунаџа*. И док према облику *куџерџа/куверџах* данас имамо парадигму *ковер (a)џ* – *коверџа, коверџа — коверџи*, мјесто забиљежених генитивних форми иљаду *фунаџа*, иљаде *форинџа*, данас су уобичајени облици са наставком *-и* (без непостојаног *a*): *фунџа — фунџи*⁵, *форинџа — форинџи*. Из данашње перспективе неочекивано је и непостојано *a*, али и генитивни наставак у примјерима: 14 *унача* x 4 Д607, 18: *унача* x 3 Д607, 29. *уначах* Д671 (према: *чеџири унче* Д671, *дужина* 42. *унче* Д671), као и у примјерима: *мурава* Д409, *с' банага*⁶ Д671. За облике *мурава* и *банага* може се претпоставити аналошко разбијање изворних сугласничких група самогласником *a* према генитиву множине појединих страних именица мушког рода (типа: *емиџранџ* — *емиџранџа*) односно истом падежу одређених именица женског рода (типа: *земалџа, џиџала/џиџала*), а у вези са поријеклом непостојаног *a* у генитивном облику *унача* важно је напоменути да је у појединим црногорским говорима присутана и именица мушког рода *унач (унач-унча)*⁷. Регистроване недоследности не изненађују с обзиром на чињеницу да и у савременом књижевном језику у категорији генитива

⁴ *Речник српскога језика* (2007), стр. 1451; Клајн и Шипка 2007, стр. 1358. И В. Караџић је забиљежио облик женског рода – *фунџа* (Караџић 1972, стр. 798).

⁵ У *Речнику језичких недоумица* И. Клајн дајући напомене за генитив множине именица женског рода наводи управо облик *фунаџа* као један од облика који би данас „мало ко употребио” са непостојаним *a* (стр. 53).

⁶ *банга — сџрана, крај*.

⁷ У говору Колашина облик *унач* има изразиту превагу над обликом *унча* (нису наведени облици генитива множине) (Пижурица 1981, стр. 132). Као именица женског рода са непостојаним *a* у генитиву множине (*унча: унача*) забиљежена је и у пивско-дробњачком говору (Вуковић 1938–1939, стр. 57). Именицу *унча* налазимо у Вуковом *Српском рјечнику* (није наведен облик генитива плурала) (Караџић 1972, стр. 783). Упор. и *унца* и *унча* у *Речнику српскога језика* (2007), стр. 1401. У *Великом речнику сџраних речи и израза* уз лексему *унца* (лат. *инсиа*) као ген. мн. дат је облик *унџ* (Клајн и Шипка 2007).

множине именица на *-а* чија се основа завршава групом сугласника егзистирају три модела: „*а-а (гуйаља), -а (гуйља) и -и (гуйљи)*”⁸. У језичкој нормативистици истиче се да се у вези са овим моделима „правила могу дати само делимично”⁹.

Иако нисмо забиљежили облике генитива множине именица средњег рода, којима бисмо потврдили егзистенцију непостојаног *а* у тој граматичкој категорији, нема разлога да се не претпостави њена стабилност у језичкој пракси кореспондената Сената.

Стране ријечи углавном имају непостојано *а* у финалним консонантским групама:

- *конайѣ* Д58, Д101, Д103, Д108, *йасайорай* Д249, Д305, Д337, *йашайорай* Д372, Д374, *Докуменай* Д414, *конай* Д421, Д460, Д463, Д726, *шесѣаменай* Д524, *Конай* Д593;
- *еміранайѣ* Д524, *Пашайораца* Д446 (према: *йашайорѣах* Д371), 15. *солада* Д457 (према: 2 *солда* Д409).

Према овим именицама страног поријекла, биле су уобичајене, као и данас, и именице у којима се исте или сличне финалне консонантске групе не разбијају непостојаним *а*:

Президентѣ Д2, *конфликтѣ* Д129, *Конѣракѣ* Д164, Д276, *Акѣ* Д479, *фронѣ* Д510, Д511.

Паралелизам нове и старе парадигме именице *дан*, појаву својствену језику старијих црногорских писаца¹⁰, као и народним говорима¹¹, илуструје и грађа Сената. Утисак је да су једнако присутни облици са уопштеним *а* из номинатива једнине и генитива множине:

у *дан* Д128, Д155, *данѣ* Д151, *йредѣ* *Мийровданѣ* Д169, *дан данашњи* Д177, у *исѣи* *данѣ* Д222, *и данѣ* *данасѣ* Д268, *Дмијровадана* Д333, *Илин-дан* Д342, *дан* Д462, на *Илин-дан* Д474, до осам *дана* Д591, *Од дана* Д591, *нема дана* Д635, *Никољдан* Д652, 20. *данах* Д669, за два *дана* Д705, четири *дана* Д726, речени *дан* Д731; и облици са основом без вокала *а* (углавном у називима празника):

⁸ Пешикан и др. 1994, стр. 173; Пешикан и др. 2010, стр. 53.

⁹ Пешикан и др. 1994, стр. 173.

¹⁰ Упор.: Младеновић 1973, стр. 137; Остојић 1976, стр. 66; Вушовић 1930, стр. 28; Ненезић 2010, стр. 80; Остојић 1989, стр. 98; Тепавчевић 2010, стр. 122; Биговић-Глушица 1997, стр. 41-42.

¹¹ Упор.: Јовановић 2005, стр. 254-255; Пешикан 1965, стр. 139; Милетић 1940, стр. 403; Вујовић 1969, стр. 212; Ђупић 1977, стр. 74; Станић 1974, стр. 181; Пижорица 1981, стр. 114.

одъ днєви Д139, днє 3. Сейѣмвера Д180, днє Д185, ойѣйровуднє Д261, ойѣроичинуднє Д261, ођурђовуднє Д261, до малої Госїођина днє Д272, ѣо Ђурђевуднє Д276, о Ђурђеву днє Д328, до Ђурђева днє Д328, до Ђурђеваднє Д395 Д549, од дайума днє Д422, Д427, Днє Д555, по Троичинуднє Д581, лањског миѣйроваднє Д608, до Васиљева-днє Д693, до малоїа Госїођинаднє Д726.

2. Појаву непостојаног *a* посматрали смо и у саставу предлога.

Предлог *c* у документацији Сената употребљава се са непостојаним *a* и без њега, али пише се и са апострофом умјесто вокала.

а) Форма *ca* испред ријечи које имају иницијално *c* или неки сличан сугласник (*з, ш, ж*), а која је у складу са данашњом књижевно-језичком нормом¹², има готово досљедну употребу:

са свомъ своїомъ Д1, са женом Д56, са собомъ Д58, са средсївомъ Д62, са земаля Д73, са зайовѣдомъ Д82, са свїемъ ѣїемъ Д130, са зайїїомъ Д138, са стѣдоцима Д156, са забиїїом Д192, са своје Д193, са жалбом Д204, са Сїїубице Д210, са злайїом Д242, са свѣдоцима Д246, са сїїоком Д271, са средсївом Д289, са здравїема Д297, са заклейвом Д334, Са Савом Д351, Д557, са сљедујућом дружином Д366, са заїарчанима Д440, са седам Д443, са сваким Д465, са својим Д473, са собом Д480, са сузама Д480, са ждредѣїом Д486, са Шуїїом Д511, као са свијем Д568, савјѣїуј се са свијем Д591, са собсївеним Д643, са собом Д674, Д696, са сїїражом Д715, са сваким Д726.

Једним примјером потврђена је форма *c'* – апострофом је означено непостојано *a* испред ријечи која почиње струјним зубним *c'*¹³: *c' Савомъ Д32.*

Предлошку форму без непостојаног *a* испред ријечи са истим почетним фрикативом такође је посвједочио само један примјер: *c Сїасојем Д495.*

О досљедној употреби форме *ca* испред наведених струјних сугласника може се судити и на основу сљедећих примјера издвојених из истог документа: *са зиговима Д671, али: c' мајсїїором Д671, c' клаком Д671, c' ѣијаце Д671, c' данада Д671.*

Однос забиљежених примјера са дужом и краћом предлошком формом одговара односу истих форми у књижевном изразу поје-

¹² Вид.: Стевановић 1981, стр. 147–148; Станојчић 1987, стр. 185.

¹³ Форма *c'* испред сибиланта само једним примјером потврђена је и у писаном изразу Николе I (Ненезић 2010, стр. 83).

диних црногорских стваралаца XIX вијека¹⁴. Можемо рећи да такав однос није сасвим очекиван с обзиром на чињенице да документација Сената представља писани израз различитих особа и да су краћу предлошку форму у позицији пред фрикативима *с*, *з*, *ш* и *ж* користили и књижевни ствараоци¹⁵.

б) Издвојена грађа свједочи да се испред ријечи које почињу другим сугласницима (било који осим *с*, *з*, *ш*, и *ж*) користе предлошке форме *са*, *с'* и *с*. Општи утисак је да су се различити кореспонденти Сената углавном без одређеног правила одређивали за једну, другу или трећу форму, а непринципијелна употреба уочава се и као одлика индивидуалног израза појединих кореспондената.

Као најчешћа форма показала се форма коју преферира и савремена књижевна норма – без вокала *а*¹⁶:

с њрисџана Д12, *скоимџ* Д51, *сџ њедейсомџ* Д56, *сџ високомџ* Д56, *сџ коимџ* Д56, *са њросдомџ* Д61, *скимџ* Д67, *сџ њимџ* Д75, *сџ њима* Д82, *сџ њодима* Д82, *сџ ножомџ* Д86, *сџ највећимџ* Д89, *сџ ва њором* Д103, *сџ конзулима* Д120, *сџ нама* Д129, *сџ Порџомџ* Д129, *сџ браџом* Д144, *с њовраџком* Д153, *с њрисџњом* Д155, *сџ ножемџ* Д156, *с њовраџом* Д160, *сџ еднимџ* Д189, *сџ њвардиомџ* Д190, *с Ке џуша* Д204, *с џрџовцима* Д215, *с Цеџиња* Д224, Д458, Д463, Д611, Д726, *с Ке џуша* Д224, Д530, Д656, *Сџ највећимџ* Д231, *с Црноџорске* Д251, *с Ке џуша* Д258, *с њима* Д278, *с њим* Д292, Д462, *с ва џим* Д307, *с њисмом* Д325, *с Турџима* Д337, *с највећом* Д342, *с црноџорске сџране* Д361, *с њримџеџдом* Д364, *с наџиџом* Д379, *с Цеџлина* Д387, *с џим се* Д390, *сџ најдубљим* Д431, *Сдруџиџвом* Д436, Д483, *с Рамадановиџима* Д440, *с десейџ* Д442, *с Каџмеканом* Д454, *с вама* Д462, *сџ џоџломџ* Д465, *сџ Цеџиња* Д465, *с најџоџлиџом* Д465, *с молдом* Д472, *с Браџиња* Д473, *СПиџерима* Д483, *с највећим* Д494, *с Турском* Д495, *с Безиџова* Д495, *с колашинцима* Д504, *сџоџим* Д511, *с Ке џуша* Д530, *с моџуџноџиџу* Д530, *с Ђораџиња џо-*

¹⁴ У језику Николе I краћа предлошка форма испред сугласника *с* потврђена је са свега два примјера из аутографа, али и више примјера из штампаног корпуса (Ненезић 2010, стр. 82); о употреби предлошке форме без непостојаног *а* пред сугласницима сродним сугласнику *с* у изразу С. М. Љубише свједочи пар примјера (Тепавчевић 2010, стр. 124).

¹⁵ Петар I је поред чешће форме *са* користио и форму *с* испред ријечи које су почињале истим или сличним сугласником (Остојић 1976, стр. 67). Упор. Младеновић 1964, стр. 43; Кашић 1968, стр. 35.

¹⁶ Стевановић 1981, стр. 146.

ре Д557, *с мора* Д591, *с Ваше* Д643, *с војском* Д643, *с љуша* Д649, *с чим* Д645, *с фамилијама* Д654, *С љоздравом* Д654, Д675, *с друјим* Д702, *с Грможуре* Д715, Д720.

У односу на претходне примјере инфериорнији су они у којима испред секвенце са истим иницијалним сугласницима стоји дужа предлошка форма – *са*:

са Црнојорцима Д56, Д194, *са Трнова* Д71, *са Црнојорцима* Д75, *са љри* Д74, *са некием* Д78, *са добићу* Д83, *са Пашомъ* Д109, *са љрџовцима* Д112, *са којим љмам* Д114, *са Хафис-Бејом* Д118, *са љогџисомъ* Д127, *са Црномъ Горомъ* Д129, *са мнојоцењеном* Д135, *са едниемъ* Д138, *са рачуномъ* Д152, *са Писмомъ* Д161, *са љогџисаџим* Д164, *са Валиом* Д184, *са љрџовцем* Д193, *са љаварима* Д207, *са Крџољанима* Д209, *са Воиводом* Д210, *са нашеј* Д226, *Са кола* Д230, *са челяћу* Д240, *са Рјеке* Д247, *са вашомъ љраницомъ* Д268, *са љомоћу* Д277, *са неким* Д303, *са једноја краја* Д358, *са комџанијом* Д367, *са Милуџином* Д377, *са њим* Д380, *са љурским* Д398, *са коњма* Д457, *са новцима* Д461, *са џисмом* Д464, *са џолим* Д474, *са џијем брашном* Д641, *са највишом* Д679, *са хаљинама* Д723.

Ипак, прилично заступљена форма *с'* у истој позицији, а у којој је апострофом представљен вокал *а*, доприноси утиску о пропорционалиту гласовних вриједности *са* и *с* као предлошких форми¹⁷:

с' молдомъ Д5, *с' новцима* Д10, *с' Присџана* Д12, *с' Нџџуша* Д68, Д380, *с' Цеклина* Д69, *с' мрџва нџја* Д73, *с' Божом* Д74, *с' коима* Д77, *с' Хусеиномъ* Д77, *с' љрве* Д80, *с' Рјеке* Д90, *С' џомъ љриликномъ* Д94, *с' Цеџиња* Д96, *с' љрејорукномъ* Д113, *с' којим* Д122, Д123, *с' којом* Д123, Д176, *с' љриволџенџемъ* Д130, *с' Вайоромъ* Д157, *с' Вашом* Д176, *с' Цеџиња* Д181, *с' ким* Д188, *с' молдом* Д194, Д218, Д463, *с' њимъ* Д232, *с' њиме* Д234, *с' Рисџом* Д246, *с' нареддом* Д266, *с' нама* Д266, *с' радошћу* Д266, *с' нама* Д266, *с' Крџијом* Д276, *с' ким* Д292, *с' Милошем* Д312, *с' Телеџрафом* Д312, *с' њима* Д367, Д378, Д589, *с' њима* Д378, *с' добићу* Д399, *с' мојом* Д412, *с' друјим* Д415, *с' Љубоџиња* Д416, *с' крџијом* Д461, *с' љошџовањем* Д463, *с' џодом* Д499, *с' љурцима* Д547, Д560, *с' Драјом* Д557, *с' Блајоџом* 557, *с' џијем* Д581, *с' ваџијем* Д589, *с' Морачанима* Д614, *с' љушкама* Д629, *с' цијелом* Д633, *с' Драјџиновињем* Д638, *с' љијаце*

¹⁷ Факултативна употреба облика *с* и *са* у позицијама „где други дио секвенце почиње било којом фонемом или групом која није *с*, *з*, *ш*, *ж*” признаје се као релевантна особина савременог књижевног израза (Станојичић 1987, стр. 185).

Д671, *с' байеријом* Д675, *с' шуркушама* Д676, *с' војницима* Д696, *с' йодајницима* Д706, *с' Љубојина* Д725, *с' њим* Д731, *и' њим* Д733.

Индивидуалну колебљивост у употреби предлошких форми *са*, *с'* и *с* потврђују примјери: *сѣ коимѣ* Д138 поред *са карѣомѣ* Д138; *с њиме* Д253 поред *са йуждом* Д253; *с којим* Д256 поред *са йодѣисом* Д256; *самном* Д511 (дужа форма предлога досљедна је уз инструментал личне замјенице првог лица једнине), *са Шуѣом* Д511 поред *смојим* Д511, *сонѣјем* Д511; *са собом* Д696 поред *с' војницима* Д696; *са ѣачним* поред *с' йодајницима* Д706; *с' цѣѣинѣя* Д291 поред *са сњим* Д291. Поводом посљедњег примјера (*са сњим* Д291) напомињемо да смо га забиљежили и као усамљен случај комбиноване употребе фонетских варијанти *са* и *с*. Примјери типа *са шнима*, *са шнимѣ...* као резултат исте врсте редупликације одлика су појединих црногорских говора¹⁸, а потврђени су и књижевним изразом црногорских стваралаца XVIII и XIX вијека¹⁹.

в) За разлику од израза већине црногорских писаца XIX вијека за који је углавном карактеристична форма *с* испред вокала²⁰, у документима Сената чешћа је дужа предлошка форма *са*:

са овимѣ Д78, Д84, *Са овимѣ* Д79, *са исѣомѣ* Д156, *са условима* Д217, *са изјавом* Д221, *са Исмаил* Д291, *Са овим* Д410, Д429, *са овом* Д515, *са исѣијем* Д528, *са овим* Д534, *са оѣрјевом* Д549, *са оном* Д561, *са осѣалом* Д573, *са аусѣријским* Д649²¹, *са усѣјехом* Д652.

Примјери у којима је форма *са* употребљена испред ријечи *са* иницијалним вокалом послѣје кога долази фрикатив *с* (*са условима*, *са осѣалом...*) и у савременом језику обичнији су од оних *са* краћим предлогом.²²

Исту фонетску вриједност пред вокалом има и графичка комбинација *с'*:

¹⁸ Вид.: Стевановић 1933–1934, стр. 109; Пешикан 1965, стр. 193; Вушовић 1927, стр. 67.

¹⁹ Вид.: Остојић 1976, стр. 68; Остојић 1989, стр. 67.

²⁰ Ова форма потврђена је код С. М. Љубише (Тепавчевић 2010, стр. 123–124), А. Даковића (Остојић 1989, стр. 66–67), М. Миљанова (Биговић-Глушица 1997, стр. 39). И њихов претходник Петар I досљедно је користио варијанту *с* (Остојић 1976, стр. 67–68).

²¹ Примјер издвојен из писане поруке коју је књаз Никола упутио Машу Врбѣци.

²² Стевановић 1981, стр. 146.

с' овиемъ ѿисмомъ Д113, *с' овиемъ* Д142, *с' обѣ* Д246, *с' истїем* Д312, *с' оспїраіушом* Д546, *с' Орје=Луке* Д657, *с' оружјем* Д692, *с' ову* Д735.

Краћи предлошки облик испред вокала који је у савременом језику „можда нешто чешћи”²³ у односу на облик са самогласником *a* потврђују примјери:

сѣ оѿакомѣ надзираню Д56, *сѣ овїема Турцима* Д85, *сѣ овимѣ* Д284, *соруужјем* Д332, *с овијем* Д481, *с овим* Д551, *с ове сїране* Д645, *с оружјем* Д738.

Напоредна егзистенција форми *с* и *са* испред облика *са* почетним вокалом очекивана је. Прилог томе јесте и чињеница да је паралелизам у употреби истих предлошких варијанти обиљежио и стваралаштво Вука Караџића.²⁴ Међутим, супротно поменутом доминантном стању у ондашњем књижевном изразу, већа заступљеност форме *са* у нашем материјалу дјелимично је могла имати упориште у писаном изразу књаза и писца Николе I, који је искључиво користио форму *с'* ондносно форму *са* испред ријечи са почетним вокалом.²⁵ Може се претпоставити да је Никола I као активан, непосредан или посредан, кореспондент у преписци Сената утицао својим језичким стандардом на језички израз својих најближих сарадника, а онда и на општији језички стандард у институционалној кореспонденцији.

г) Ријетки примјери скренули су нам пажњу на предлог *су* као још једну појаву својствену црногорским народним говорима²⁶, али и књижевном изразу старијих црногорских писаца²⁷. Да је у питању ипак појава која је имала распрострањеност, свједочи литература у којој се исти предлог третира као одлика сремских говора.²⁸ По једном тумачењу предлог *су* добијен је из сложених ријечи са префик-

²³ Стевановић 1981, стр. 146. Предлошке форме *са* и *с* испред ријечи које почињу вокалом као факултативне вриједности дио су стандарда српског језика (Станојчић 1987, стр. 185).

²⁴ Маретић 1963, стр. 57–58.

²⁵ Ненезић 2010, стр. 83–84.

²⁶ Пешикан 1965, стр. 193; Милетић 1940, стр. 445; Вујовић 1969, стр. 282; Јовановић 2005, стр. 72.

²⁷ Предлог *су* потврђен је код писаца из владајуће породице Петровић – Данила, Петра I, Његоша, Николе I (Младеновић 1973, стр. 165; Остојић 1976, стр. 68; Вушовић 1930, стр. 59; Ненезић 2010, стр. 84). Исту предлошку форму имали су С. М. Љубиша (Тепавчевић 2010, стр. 125), А. Даковић (Остојић 1989, стр. 67); М. Миљанов (Биговић-Глушица 1997, стр. 39–40).

²⁸ Куна 1970, стр. 52.

сом су-, према којима су напоре до кориштене оне са префиксом *с* (*а*): *сукраїиїи* и *скраїиїи*, *сувремен* и *савремен...* (*сукраїиїи* Д56, Д62, Д157). Самостална употреба префикса *с* (*а*) могла је утицати и на осамостаљивање префикса *су-*.²⁹

Издвојени примјери потврђују најтипичније позиције предлога *су* – уз бројеве, количинске прилоге и замјеницу *иїио*: *су іошњ нїколіко* Д169, *су два кавеза* Д462, *су још два* Д511, *су 20 момчади* Д541, *су 12 ілава* Д553, *су 50. груїих* Д581, *су четїири лїїовца* и *су неколіка* Д592, *сучим* Д632, *су (10) десетї баїаша* Д635, *су два Брдска іїоїа* Д676, *су 50. ії. ілобе* Д685, *су 6. рода* Д694. Исти предлог у једном случају употребљен је уз показну замјеницу: *И су іїїїем остїајемо* Д481.

д) Предлог *к* (*а*) риједак је у документацији Сената, а забиљежени примјери свједоче о готово једнакој употреби форме без вокала и форме у којој је вокал *а* графички обиљежен апострофом.

к' Вама Д6, *к' доброїи* Д71, *к' Сарајеву* Д181, *к' нїму* Д350, *к' Вам* Д415, *к' вама* Д349, Д470, Д581, *к' Јевїу* Д560;

књ своїої куїи Д56, *књ црноїорскої земљи* Д89, *књ мени* Д138, *књ корыїама* Д138, Д187, *к цркви* Д277, *к мене* Д643, *к родљу* Д696.

И у овом случају може се претпоставити непосредан или посредан утицај Николе I, за кога је била најобичнија форма са апострофом умјесто непостојаног *а*.³⁰ Он никада није користио облик *ка*, који је ипак потврђен у језику његових претходника Петровића.³¹ Остали црногорски писци, Николини савременици, досљедно су користили предлошку форму без вокала *а*³², или су се придржавали прецизне диференцијације у употреби дуже и краће предлошке форме – *ка* испред ријечи које почињу сугласником *к*, а у осталим случајевима краћа форма *к*³³. Досљедном употребом форме *к* Николини савременици настављају традицију писаца са српскохрватског

²⁹ Тумачење Д. Вушовића: Вушовић 1930, стр. 59–60.

³⁰ Ненезић 2010, стр. 85.

³¹ Форма *ка* потврђена је само једним примјером из писама владике Данила (Младеновић 1973, стр. 74); истраживањима је утврђено да је у језику Петра I поред краће форме истог предлога присутна и дужа, и да се тиме његов језик разликује „од језика већине наших старих писаца” (Остојић 1976, стр. 68–69).

³² С. М. Љубиша (Тепавчевић 2010, стр. 125–126); А. Даковић (Остојић 1989, стр. 67); Л. Томановић (Суботић 1986, стр. 58).

³³ М. Миљанов (Биговић-Глушица 1997, стр. 40).

језичког подручја из XVII и XVIII вијека³⁴. Такав тренд својствен је и језику српских писаца из Војводине у XIX вијеку.³⁵

ђ) Предлози *кроз, низ, уз, наг, њред, њог*, који се у савременом језику јављају и са непостојаним *a*, у документацији Сената су, рекло би се, једнолични — нисмо уочили њихове дуже варијанте.

3. Када су у питању префиксалне творенице, преовлађују облици у којима префикси немају непостојано *a*.

Облике са префиксима *с-* и *са-* илуструју примјери:

- *сїроведем* Д174, *смјесїили* Д458, *сломиїи* Д462, *сїраведљиво* Д480, *свезана* Д518, *сїада* Д524, *сїравиа* Д526, *смиловало* Д530, *свраїи* Д546, *скрио* Д546, *свезао* Д547, *скуїи* Д570, *скуїијо* Д570, Д608, *сїровесїи* Д571, *свршиїе* Д581, *скуїљају* Д608, *свршиїи* Д632, *сїиска* Д646, *смјесїио* Д652, *смиловати* Д656, *скуїила* Д662, *сломи* Д675, *свршили* Д679, *сврнуше* Д689, *свршиїи* Д693, *сїадају* Д693, *смиловаосе* Д695, *скаче* Д703, *свршиїи* Д706, *сметїаїи* Д711, *Сїекао* Д723;

- *сакуїише* Д20, *сакуїила*³⁶ Д61, *сачуваїи* Д63, *сакривено* Д133, *сасїојаху* Д167, *са кривамъ* Д169, *саодшїио* Д181, *саодшїиїи* Д183, Д638, *сабравши* Д398, *сазнао је* Д471, *савладју* Д472, *саодшїио* Д464, *сасїавиїи* Д464, *саоїшїавамо* Д472, *саизволео* Д475, *саодшїиш* Д500, *сасуїи* Д566, *са їорели* Д567, *сасїе* Д591, *сазвао* Д608, *саїнаїи* Д614, *саждену* Д614, *саоїшїиїи* Д665, *сасїавиїи* Д680, *сасїави* Д709, *сасјече* Д720, *саслушаїи* Д734.

Поред домаћих облика са префиксом *са-* присутне су и форме са рускословенским ликом овог префикса - *со-*: *Совњїа* Д105, *соїласни* Д120, Д123, *соїласне* Д129, *совњїуе* Д136, *содржи* Д136, *Совњїу* Д190, *совњїа* Д287, *соїласју* Д409, *соїласију* Д415, *Совњїа* Д538, *соїласили* Д696. Префикс *со-* потврђен је и истакнут као одлика језика Петра I и Његошевог језика³⁷, али није издвојен као одлика књижевног израза црногорских писаца који су стварали у времену у ко-

³⁴ Остојић 1976, фуснота 79, стр. 69.

³⁵ Судотић 1989, стр. 109.

³⁶ Примјер из документа који је потписао књаз Никола, а вокал *a* посебним знаком накнадно је уметнут између консонаната *с* и *к*.

³⁷ Остојић 1976, стр. 72; Вушовић 1930, стр. 13.

ме је настајала и наша грађа.³⁸ Његова употреба потврђена је у језику српских писаца из Војводине XIX вијека.³⁹

Префикс *об-* без непостојаног *а* потврђују примјери:

оддржаиши Д226, *одзнањује* Д251, *одколили* Д255, *одзнаниише* Д561, Д584, *одјавише* Д585, *обзирао* Д684, *оддржаво* Д703, *одјаснише* Д735.

И док у савременом језику сличност сугласника из префикса и иницијалног сугласника другог дијела творенице претпоставља префиксалну форму са непостојаним *а*⁴⁰, у списима Сената краћа форма истог префикса углавном је досљедна уз глагол *везаиши*⁴¹:

одвезали Д183, *одвезује се* Д256, Д389, Д457, Д491, Д545, Д549, *одвезаиши* Д363, *одвезао* Д422, Д634, *одвезујемо се* Д455, *Одвезује се* Д457, *одвезаше се* Д460, *одвезују се* Д460, *одвеза се* Д463, *одвежује* Д491, *Одвежујесе* Д491, *одвезаиш* Д532 (поред: *Обавезујем се* Д376, *обавезаиш* Д386, *Обавежујем се* Д386).

Дужа форма овог префикса лексички је ограничена: *обавјесишиш* Д155, *обавјесишиши* Д390, *обавјесиших* Д462, *обавјесишио* Д732.

Облици сложени са префиксима без непостојаног *а* – *из-*, *раз-* и *од-* потпуно су доминантни у односу на облике са дужим формама истих префикса:

издѣтао Д10, *извиђетиш* Д46, *извидиши* Д76, *изѣраже* Д102, *изкрца* Д103, *изѣражиши* Д138, *исѣраш* Д140, *изсѣкао* Д156, *изилаши* Д177, Д290, Д388, *изѣражио* Д177, *изкоја* Д227, *изѣражиши* Д227, *издржава* Д295, *излива* Д342, *изѣужим* Д348, *извијесишиши* Д371, *изчезла* Д398, *исѣрао* Д439, *изѣунили* Д488, *издојовара* Д504, *изкарах* Д532, *израдиши* Д545, *извиђетиши* Д580, *издићи* Д585, *издили* Д585, *изсѣчене* Д599, *искрцавају* Д644, *изѣудише* Д720, *изравнили* Д734, *издају* Д738,

према: *изабери* Д352, *изабериш* Д352, *изаѣонили* Д403, *изабрасмо* Д448, *изаслао* Д472,

изабрала Д507, *изабраиши* Д564, Д671 (према: из исте стотине *избереше* Д280, *изберу* Д371; у овом случају може се претпостави-

³⁸ Упор.: Ненезић 2010, стр. 86–87; Тепавчевић 2010, стр. 127–128; Биговић-Глушица 1997, стр. 41; Остојић 1989, стр. 68.

³⁹ Кашић 1968, стр. 36; Суботић 1989, стр. 108. И њихов претходник Д. Обрадовић користио је рускословенски облик *со-* (Куна 1970, стр. 53).

⁴⁰ Вид. Стевановић 1981, стр. 145–146.

⁴¹ Примјери исте врсте забиљежени су код Ј. Хаџића (Суботић 1989, стр. 107) и М. Видаковића (Кашић 1968, стр. 37).

ти аналогија према облику *избирайи*⁴²), да ... не изазнаде Темелъ да сам о овоме причао Д732;

расйййао Д96, *раздвоили* Д111, *расйрави* Д162, Д224, *развиђе-йи* Д236, *раздјелио* Д363, *разйросйранийи* Д381, *разйрављайи* Д385, *разумјейи* Д462, Д499, Д673, *расйолајаи* Д466, *разйййивао* Д475, *разйййивао* Д475, *Разжали* Д480, *раздвоје* Д532, Д547, *раздвоје* Д547, *разврђу* Д567, *разболио* Д578, *разделе* Д601, *разредйи* Д601, *раздййи* Д644, *размисли* Д652, *разјаснио* Д671, *раздје-жаше* Д675, *раздйјели смо* Д702, *разкосили* Д724,

према: *разаслаи* Д161, *разабрао* Д358, *разаберемо* Д418, *разабереш* Д499;

одйоворйи Д119, *одкуйи* Д130, *одказао* Д152, *одбиђе* Д164, *одкуйих* Д187, *одбази* Д246, *одкрио* Д298, *оддјејао* Д319, *одбйю* Д333, *одбрајаи* Д412, *одкаже* Д421, *ои каза* Д507, *ои кажемо* Д507, *ои кажйвамо* Д507, *одйишейе* Д543, *одмейнули* Д562, *одйоворише* Д608, *одйоворйи* Д643, *оикрили* Д645, *одбйеји* Д726, *одйравйи* Д735,

према: *одабрайо* Д63, *одаберу* Д371, *одазвала* Д498, *одаберейе* Д541, *одабйрийи* Д563, *одаберемо* Д709.

Префикс *уз-* нисмо регистровали у облику са непостојаним *a*: *устрѣба* Д282, Д732, *устрѣдује* 326, *узнемиривайи* Д465, *уздисайи* Д471, *уздржайи* Д629, *узйраје* Д646.

С обзиром на став да је употреба краћих и дужих префиксалних форми ствар језичког осјећања самог писца⁴³, на основу издвојених примјера префиксалних твореница можемо рећи да је та врста језичког осјећаја кореспондената Сената углавном у складу са стандардним нормативима данашњице, а да је доминација облика са краћим префиксалним варијантама предодређена садржајном односно функционалном одређеношћу лексикеписа Сената.

4. Рефлекс полугласника у облицима старих глагола (*йо*)*сылайи* и (*йо*)*сълайи* није уједначен; код сложене глаголске форме јавља се $\emptyset$ и много рјеђе *a*:

⁴² Проф. Љ. Суботић поводом сличних облика из језика Ј. Хаџића указује на могућност аналогије исте врсте (Суботић 1989, стр. 107). Упор. Кашић 1968, стр. 37.

⁴³ Белић 2000, стр. 139.

йошлю Д53, *йошлѣмъ* Д105, *Послаћеш* Д271, Д351, *Пошљи* Д281, *йослали* Д286, *йослаћеш* Д338, *йошлѣмо* Д403, *йошлѣиѣ* Д405, Д617, *йошлѣиѣ* Д419, Д525, Д533, Д576, *йошлѣ* Д421, Д426, Д475, Д576, *йошлѣиѣ* Д440, *иѣ ја йошљи* Д449, *йошљу* Д511, *йошлѣш* Д514, Д534, Д562, Д614, Д678, *йошлѣиѣ* Д518, *йослаи* (крњи инфинитив) Д558, Д645, Д713, *йошлѣиѣ* Д574, Д578, Д617, *да ти се йошлѣ* Д570, *йошљи* Д576, Д591, Д646, Д651, *зайо іа йошљи* Д576, *йошљи* Д591, *йошлѣ на Ријеку* Д641, *йошљи* Д646, *йослаи* Д698; *йошалѣ* Д222, *йошалиѣиѣ* Д286, *йошале* Д394, Д713, *йошалу* Д394, Д423;

код просте глаголске форме јавља се и и, опет рјеђе, а:

шилѣ Д58, *шилѣмо* Д189, *шилѣм* Д296, *Шилѣмо* Д338, *шилѣм* Д383, Д388, Д389, Д411, Д447, Д521, Д618, Д621, Д645, *шилѣиѣ* Д395, Д586, *Ишилѣм* Д400, *шилѣмо* Д406, Д415, Д427, Д442, Д568, Д607, *шилѣмъ* Д431, *шилѣиѣ* Д481, *шилѣш* Д514, *Шилѣ се* Д515, *Шилѣм* Д566, *шилѣ се* Д604, *шилѣ* Д625, Д660, Д661, Д679, *Шилѣм ти* Д648;

шаљу Д183, *шалѣмъ* Д190, *шале* Д251, Д326, Д381, *шаљем* Д306, Д346, Д646, Д732, *шалемо* Д317, Д372, Д392, Д495, Д515, *Шаљемо* Д515, *шаљи* Д646.

Дакле, ни у сложеној ни у простој глаголској форми вокал *а* није постојан – доминирају варијанте са *Ø* односно *и* умјесто вокала *а*. Рјеђа употреба варијанти са вокалом *а* разумљива је с обзиром на чињеницу да су исте биле потпуно непознате појединим црногорским говорима.⁴⁴ Изостаје појава сложене глаголске форме са вокалом *и* на мјесту некадашњег полугласника. Та форма није својствена ни црногорским писацима – Николи I, С. М. Љубиши, М. Миљанову, А. Даковићу⁴⁵, који су стварали у времену када настају рукописи Сената, иако су примјери типа *йошилѣмъ*, *йошилѣмо*, *йошилѣмъ...*, већ били потврђени књижевним изразом њихових претходника⁴⁶. Сложена глаголска форма са вокалом *и* забиљежена је и у језику старијих војвођанских писаца.⁴⁷

⁴⁴ Вуковић 1938–1939, стр. 68; Пешикан 1965, стр. 174.

⁴⁵ Ненезић 2010, стр. 87; Тепавчевић 2010, стр. 128; Биговић-Глушица 1997, стр. 42; Остојић 1989, стр. 69.

⁴⁶ Младеновић 1973, стр. 77; Остојић 1976, стр. 70–71.

⁴⁷ Младеновић 1964, стр. 64; Куна 1970, стр. 55. Међутим, код М. Видаковић само *йошлѣмъ*, *йошлѣ...* (Кашић 1968, стр. 46).

Фреквентност примјера из којих изостаје вокал *a* (типа: *ѿошљитѿе*, *ѿошљеш*, *шиљеш*, *шиљемо...*) данашњем читаоцу намећу конкретну појаву као једну од типичнијих архаичних црта дукумената Сената.

5. Наизмјеничну употребу вокала *a* и *i* показују облици: *сишли* Д7, *изиде* Д121, Д125, *изишао* Д104, Д156, Д428, Д430, *изиде* Д126, Д298, Д464, *сиђе* Д128, *изиде* Д272, *сишао* Д289, Д295, Д465, *изидок* Д339, *изиде* Д365, *изидем* Д430, *изишло* Д502, *изидем* Д503;

изиде Д21, *изиде* Д104, Д666, *изиде* Д119, *изиде* Д119, *изиде* Д386, *изиде* Д386, *изиде* Д428, Д430, Д643, *изиде* Д502.

У литератури је забиљежено да је колебање наведених глаголских форми одликовало и литерарни израз XVII и XVIII вијека — последице првобитне условљености вокала *a* основом *швг-*, писци почињу са уопштавањем једног или другог вокала, а онда и са наизмјеничном употребом оба независно од основе - *иг-/швг-*.⁴⁸

6. Наизмјенична употреба вокала *a* са *o* и $\emptyset$ у прилозима насталим од предлога *од-* и замјеничких облика *кољѿ*, *ѿољѿ* / *кѿљѿ*, *ѿѿљѿ*, потврђена у црногорским говорима⁴⁹ и стваралаштвом старијих писаца⁵⁰, одликује и преписку Сената:

оѿале Д334, *оѿале* Д334, Д614, *оѿале* Д614, *оѿален* Д672, *оѿален* Д675, Д713;

Оѿоленѿ Д13, *оѿоленѿ* Д13, *оѿоленѿ* Д91, *оѿолен* Д296, *оѿолен* Д367, *оѿолен* Д532, *оѿоленѿ* Д532, *оѿолен* Д592, Д720, *оѿолен* Д703;

оѿкленѿ Д8, *оѿкле* Д543, *оѿклен* Д648.

ЗАКЉУЧАК

Праћењем непостојаног *a* у облицима промјенљивих ријечи, у односу на савремени књижевни језик, потврђена су извјесна одступања у генитиву множине именица на *-a* чија се основа завршава групом сугласника (*мурава*, *данада*, *уначах...*); ова појава није неочекивана с обзиром на то да су и у савременој нормативистици мо-

⁴⁸ Вид. Остојић 1976, фуснота 90, стр. 71.

⁴⁹ Упор.: Пешикан 1965, стр. 180–181; Милетић 1940, стр. 443; Вујовић 1969, стр. 272; Стевановић 1933–1934, стр. 92; Пижурица 1981, стр. 173.

⁵⁰ Остојић 1976, стр. 71; Ненезић 2010, стр. 87–88; Остојић 1989, стр. 68; Тепавчевић 2010, стр. 128–129; Биговић-Глушица 1997, стр. 42–43.

дели генитива множине именица са основом на групу сугласника само дјелимично одређени. Непостојано *a* јавља се у финалним консонантским групама страних ријечи (*докуменаџи, шестиаменаџи, њасайорџи/џашайорџи, конаџи*, поред уобичајених форми: *конфликтџи, Конџиракџи, Акџи, фронтџи*). Именица *дан* једнако често има и лик са основом без вокала *a* (*од даџума дне, до Васиљева-дне...*).

Појаву непостојаног *a* посматрали смо и у саставу предлога. Форма *са* има готово досљедну употребу испред ријечи са иницијалним *с* или неким сличним сугласником (*з, ш, ж*) (*са своје, са зайџиомџи, са Шуџиом, са жалдом...*); испред ријечи које почињу другим сугласницима (било који осим *с, з, ш, и ж*) користе се предлошке форме *са, с'* и *с*, а наш је утисак да су се кореспонденти Сената углавном без одређеног правила одређивали за једну, другу или трећу форму (*с молдом - са Милуџином - с' Милошем; с Њеџуша - са њим - с' њима; с Цеџиња - са Црнојорџима - с' Цеџиња...*); испред облика са почетним вокалом чешћа је дужа предлошка форма *са*; ријетким примјерима потврђен је и дијалектизам *су* (*су два кавеза, су неколика, сучим, су џијем...*). Предлог *к* (*a*) једнако често има лик без вокала (*к цркви*) и лик у коме је вокал *a* графички обиљежен апострофом (*к' вама*).

У складу са стандардним нормативима данашњице у префиксалним творбеним ријечима преовлађују облици са префиксима без непостојаног *a*; њихова доминација предодређена је и садржајном односно функционалном одређеношћу лексике (*сметџаџи, смиловаџи; обзнаниџе, обвезаџи; израдиџи, издиџи; развиђети, раздиџи; одбраџи, одиравиџе; узнемириваџи, уздржаџи; али и: сасџавиџи; обавјесџиџи; изабраџи; разаслаџи; одадириџи*).

Рефлекс полугласника у облицима старих глагола (*џо*)*сылаџи* и (*џо*)*сџлаџи* није уједначен: код сложене глаголске форме јавља се $\emptyset$ и много рјеђе *a* (*џошлџмо, џошлџиџе, џошлџеш, Пошлџи: џошалџ, џошалџу*); код просте глаголске форме доминирају варијанте са *и* умјесто вокала *a* (*шиљем, шиљетиџе, шиљемо, шиље се: шаљем, шаљемо*).

Као и у савременом књижевном језику наизмјеничну употребу вокала *a* и *и* потврђују глаголске форме: *изаџе: изиџе, изашао: изишао...*

Сагласно стању у црногорским говорима и изразу старијих црногорских писаца, за прилоге настале од предлога *од-* и замјеничких облика *колџ, џолџ / кџлџ, џџлџ*, карактеристична је наизмјенична употреба вокала *a* са *o* и $\emptyset$ (*одаџиле, оџален; оџолен, одовлен; одкленџ, окле*).

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Белић 2000: Белић, Александар: *О писању с и са*, О различитим питањима савременог језика, Изабрана дела 13, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2000, 139–142.
- [2] Биговић-Глушица 1997: Биговић-Глушица Рајка, *Језик Марка Миљанова*, Културно-просвјетна заједница, Подгорица, 1997.
- [3] Вујовић 1969: Вујовић Лука, *Мрковићки дијалекат*, СДЗБ, XVIII, Београд, 1969, 73–401.
- [4] Вуковић 1938–1939: Вуковић Јован, *Говор Пиве и Дробњака*, ЈФ, XVII, Београд, 1938–1939, 1–113.
- [5] Вушовић 1927: Вушовић Данило, *Диалекат Источне Херцеговине*, СДЗБ, III, Београд, 1927, 1–70.
- [6] Вушовић 1930: Вушовић В. Данило, *Прилози истраживању Њеишева језика*, Библиотека ЈФ, Београд, 1930.
- [7] Јовановић 2005: Јовановић Миодраг, *Говор Пашићровића*, Универзитет Црне Горе, Подгорица, 2005.
- [8] Караџић 1972: Караџић Стефановић Вук, *Српски рјечник*, истумачен немачкијем и латинскијем ријечима, Нолит, Београд, 1972.
- [9] Кашић 1968: Кашић Јован: *Језик Милована Видаковића*, Филозофски факултет, Нови Сад, 1968.
- [10] Клајн 2009: Клајн Иван: *Реџник језиџких недомиса*, Deseto izdanje, Novi Sad, 2009.
- [11] Клајн и Шипка 2007: Клајн И. и Шипка М.: *Велики речник сѣраних речи и израза*, Нови Сад, 2007.
- [12] Куна 1970: Herta Kuna, *Језиџке карактеристике књижевних дјела Доситеја Обрадовића*, Академија наука и умјетности Bosne i Hercegovine, Djela, knjiga XXXVI, Odjeljenje друштвених наука, Knjiga 21, Sarajevo, 1970.
- [13] Липовац-Радуловић 1997: Lipovac-Radulović Vesna: *Romanizmi u Crnoj Gori*, Budva i Paštrovići, Novi Sad, 1997.
- [14] Маретић 1963: Maretić, T.: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Matica hrvatska, Zagreb, 1963.
- [15] Милетић 1940: Милетић Бранко, *Црмнички јовор*, СДЗБ, IX, Београд, 1940, 209–663.
- [16] Младеновић 1964: Младеновић Александар, *О народном језику Јована Рајића*, Матица српска, Нови Сад, 1964.
- [17] Младеновић 1973: Младеновић Александар, *Језик владице Данила*, Матица српска, Нови Сад, 1973.
- [18] Ненезић 2010: Ненезић Соња, *Језик Николе I Пеићровића*, ЦАНУ, Одјељење умјетности, Књига 20, Подгорица, 2010.
- [19] Остојић 1976: Остојић Бранислав, *Језик Пеића I Пеићровића*, ЦАНУ, Одјељење умјетности, Књига 1, Титоград, 1976.
- [20] Остојић 1989: Остојић Бранислав, *Језик Мемоара војводе Аниша Даковића*, НИО УР, Никшић, 1989.
- [21] Пешикан 1965: Пешикан Митар, *Сѣароцрнојорски средњокашунски и љешански јовори*, СДЗБ, XV, Београд, 1965, 1–294.
- [22] Пешикан и др. 1994: Пешикан Митар, Јерковић Јован, Пижурица Мато, *Правојис срјскоја језика*, Матица српска, 1994.

- [23] Пешикан и др. 2010: Пешикан Митар, Јерковић Јован, Пижурица Мато, *Правоиис срјскоја језика*, Матица српска, 2010.
- [24] Пижурица 1981: Пижурица Мато, *Говор околине Колашина*, ЦАНУ, Одјељење умјетности, Књига 2, Титоград, 1981.
- [25] *Речник срјскоја језика* (2007): *Речник срјскоја језика*, Матица српска, Нови Сад, 2007.
- [26] Станојчић 1987: Станојчић, Живојин: *О двојаком облику ѿредлоја у секвенци с/са и ѿадежни облик*, Граматика и језик, НИО УР, Никшић, 1987, 182–204.
- [27] Станић 1974: Станић Милија, *Ускочки ѿвор I*, СДЗб, књига XX, Београд, 1974, 1–259.
- [28] Стевановић 1933–1934: Стевановић Михаило, *Истїочноцрноѿорски дијалектї*, ЈФ, XIII, Београд, 1933–1934, 1–128.
- [29] Стевановић 1981: Стевановић Михаило, *Савремени срјскохрвајтски језик I*, Научна књига, Београд, 1981.
- [30] Суботић 1986: Суботић, Јелисавета: *Фонетїске особине језика Лазара Томановића*, Зборник радова професора и сарадника Наставничког факултета у Никшићу, бр. 9, 1986, 57–79.
- [31] Суботић 1989: Суботић Љиљана, *Језик Јована Хаџића*, Матица српска, Нови Сад, 1989.
- [32] Тепавчевић 2010: Тепавчевић Миодарка, *Језик Стїефана Миѿрова Љубише*, ЦАНУ, Одјељење умјетности, Књига 19, Подгорица, 2010.
- [33] Ћупић 1977: Ћупић Драго, *Говор Бјелѿавлића*, СДЗб, књига XXIII, Београд, 1977.

Sanja ŠUBARIĆ

THE FLEETING *a* IN THE DOCUMENTS OF THE MONTENEGRIN SENATE

Summary

Through a broader analysis of the language of the documents of the Montenegrin Senate, the central administrative and judicial authority in Montenegro from 1831 to 1879, we have found that the functionality of their linguistic expression is manifested at all linguistic levels, except for the phonetic, and that different dialectal backgrounds of the correspondents are most strikingly reflected precisely at the phonetic level. Due to objective reasons, the analysis has been limited to the documents from the period 1860–1879. In this paper we present the specifics concerning the fleeting *a*. The recorded variety of forms, primarily caused by the large number of correspondents, has been compared with the style of older Montenegrin writers and the contemporary linguistic norm.